

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-52>

УДК 330.33

ЦИРКУЛЯРНА ЕКОНОМІКА В КОНТЕКСТІ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

CIRCULAR ECONOMY IN THE CONTEXT OF ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

Білоусько Таміла Юріївна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри,
Державний біотехнологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3890-3286>

Bilousko Tamila

State Biotechnological University

Досліджено роль циркулярної економіки як ключового інструменту досягнення цілей сталого розвитку. Проаналізовано основні принципи циркулярної економіки. Визначено необхідність реалізації циркулярної економіки на основі концепції 10R, що є більш ефективною у порівнянні зі стандартним підходом 3R. Зауважено, що перехід до циркулярної економіки вимагає комплексної модернізації виробничих процесів, розробки відповідної законодавчої бази та інтеграції інноваційних технологій. Розглянуто проблеми реалізації циркулярної економіки в Україні, зокрема впливу збройної агресії на економічну та екологічну ситуацію в країні, та запропоновано стратегічні рішення для подолання цих перешкод. Підкреслено важливість переходу до циркулярної економіки для забезпечення сталого розвитку, екологічної стабільності та економічного зростання, а також необхідність інтеграції екологічних критеріїв у державні закупівлі та бізнес-практики.

Ключові слова: циркулярна економіка, економіка замкнутого циклу, сталий розвиток, екологічна стабільність, економічне зростання, конкурентоспроможність, інноваційні технології.

The article examines the role of the circular economy as a key tool for achieving sustainable development goals. The basic principles of the circular economy are analyzed, in particular the ideas of minimizing waste and maximizing the use of resources through reuse, recycling, and recovery. It was found that the implementation of these principles helps to reduce the negative impact on the environment, preserve natural resources, and promote economic growth through the creation of new jobs and the development of innovative technologies. The necessity of implementing a circular economy based on the 10R concept, which is more effective than the standard 3R approach, is determined. It is concluded that the transition to a circular economy requires a comprehensive modernization of production processes, the development of an appropriate legislative framework, and the integration of innovative technologies. Particular attention is paid to the problems of implementing a circular economy in Ukraine, in particular the impact of armed aggression on the economic and environmental situation in the country. It is established that the insufficient level of development of the circular economy is due to both internal and external factors that complicate the implementation of circular principles. Strategic solutions to overcome these obstacles are proposed, including the creation of legislative initiatives, support for businesses in the transition to circular practices, and the development of government programs to stimulate environmental innovation. The article emphasizes the importance of transitioning to a circular economy to ensure sustainable development, environmental sustainability, and economic growth, as well as the need to integrate environmental criteria into public procurement and business practices. It is concluded that the circular economy, as a concept aimed at minimizing waste and maximizing the use of resources, is a critical element in achieving sustainable development goals.

Keywords: circular economy, closed-loop economy, sustainable development, environmental sustainability, economic growth, competitiveness, innovative technologies.

Постановка проблеми. У сучасному світі концепція сталого розвитку виступає як основа для формування політик і практик, що сприяють забезпеченню економічної, соціальної та екологічної стабільності. Однією з

найперспективніших моделей, що відповідає цим вимогам, є циркулярна економіка. Така модель пропонує радикальну зміну в підході до використання ресурсів, заперечуючи традиційну лінійну модель споживання, яка ґрун-

тується на схемі «використання-утилізація». Замість цього циркулярна економіка акцентує на безвідходному циклі, в якому ресурси використовуються повторно, відходи зменшуються до мінімуму, а продукція проєктується з урахуванням її повторного використання, ремонту і перероблення.

Впровадження принципів циркулярної економіки вимагає переосмислення традиційних бізнес-моделей і практик управління ресурсами. Зазначений підхід зменшує негативний вплив на навколишнє середовище, а також відкриває нові можливості для економічного зростання і соціального прогресу. За допомогою циркулярної економіки можна значно скоротити споживання природних ресурсів, зменшити обсяги відходів і поліпшити екологічну якість життя.

Циркулярна економіка є ключовим елементом у досягненні цілей сталого розвитку, таких як боротьба зі зміною клімату, забезпечення ефективного використання ресурсів і підтримка соціальної справедливості. Вона інтегрує екологічні, економічні та соціальні аспекти в єдину стратегію, що сприяє створенню сталого майбутнього. У такому контексті дослідження і впровадження циркулярної економіки стає важливим кроком у реалізації глобальних і локальних цілей сталого розвитку, забезпечуючи довготривалу вигоду для суспільства та планети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У ході написання наукової статті було проаналізовано роботи видатних науковців на предмет доцільності застосування принципів циркулярної економіки в контексті досягнення цілей сталого розвитку. У статті було сформоване визначення циркулярної економіки на основі висновків таких вчених, як О. Яценко, О. Швиданенко, Г. Швиданенко [1], Н. Горбаль, Ю. Ломота [2], А. Туккер [3] тощо. Також на основі досліджень таких вчених як В. Савченко, Л. Кононенко та А. Карнаушенко [4] проаналізовано підходи та основні принципи циркулярної економіки. В ході аналізу сучасних викликів, що супроводжують процес становлення циркулярної економіки в Україні, проаналізовано дані Національного банку [5] щодо рівня фінансового стресу. Крім того, досліджено нормативно-правовий базис [6–10] створення та функціонування в Україні замкнутих економічних циклів. На основі дослідження [11] сформовано конкретні шляхи забезпечення конкурентоспроможності країни та досягнення цілей сталого розвитку.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження ролі циркулярної економіки в досягненні цілей сталого розвитку, а також визначення шляхів ефективного впровадження цієї моделі в Україні. Стаття має на меті проаналізувати основні принципи циркулярної економіки та їх вплив на екологічну стійкість і економічний розвиток. Крім того, у статті передбачено виокремити проблеми та перешкоди, що заважають реалізації циркулярних практик, та запропонувати рекомендації для їх подолання.

Вклад основного матеріалу дослідження. Концепція циркулярності передбачає раціональне повторне використання і перероблення ресурсів, матеріалів і продуктів у замкнутих циклах, що сприяє досягненню стійкого розвитку. Циркулярна економічна модель являє собою інноваційну платформу, що забезпечує перехід від традиційної лінійної моделі, орієнтованої на споживання та утилізацію, до прогресивної моделі, в якій максимізується тривалість експлуатації продуктів. У межах такого підходу природні ресурси підлягають повторному використанню, а матеріали та відходи зведені до мінімуму, що забезпечує ефективне управління ресурсами та зменшення екологічного впливу [1]. Є. Яременко зазначає, що циркулярна економіка є інноваційною концепцією, що поєднує економічне зростання з екологічною стійкістю. Вона спрямована на створення нових можливостей для розвитку і процвітання, водночас відіграючи важливу роль у досягненні цілей сталого розвитку суспільства [2]. А. Туккер зазначає, що циркулярна економіка являє собою новаторську економічну модель, ключовим принципом якої є багаторазове використання матеріалів з метою продовження їх життєвого циклу та забезпечення мінімізації відходів. Основна ідея цієї моделі полягає в збереженні ресурсів у постійному обігу та впровадженні безвідходних виробничих процесів [3].

Таким чином, в основі циркулярної економіки лежить ідея про мінімізацію відходів та максимальне використання ресурсів через повторне використання, перероблення та відновлення. Впровадження таких принципів допомагає зменшити негативний вплив на навколишнє середовище, сприяє збереженню природних ресурсів та стимулює економічне зростання шляхом створення нових робочих місць та розвитку інноваційних технологій. Тому циркулярна економіка стає ключовим елементом у досягненні цілей сталого розвитку, забезпечуючи гармонійний розвиток

суспільства в цілому [4]. Крім того, в актуальній літературі визначено необхідність реалізації циркулярної економіки на засадах концепції 10R, замість стандартного підходу 3R [2]. Дані принципи передбачають впровадження альтернативних рішень, які сприяють зменшенню негативного впливу на довкілля та ресурсозбереження, перегляд способів використання конкретних продуктів, мінімізацію споживання природних ресурсів, повторне використання, реставрацію та відновлення продукції, відновлення витраченої енергії тощо.

Таким чином, потреба у переході до більш стійкої економічної моделі, зокрема до циркулярної економіки, відзначається замкненим циклом використання та відновлення ресурсів. Цей перехід до альтернативної економічної моделі не може бути реалізований негайно, оскільки вимагає значної модернізації виробничих процесів та перегляду екологічних підходів на рівні суспільства. Циркулярна економіка базується на принципах відновлення ресурсів, мінімізації та запобігання утворення відходів, а також повторного використання відпрацьованих матеріалів, що мають стати основою для поліпшення екологічних та економічних умов і забезпечення сталого розвитку країни.

Недостатній рівень розвитку циркулярної економіки в Україні зумовлений низкою ключових чинників, серед яких головною є тривала збройна агресія росії, а також недоліки в інституційній інфраструктурі, такі як відсутність ефективних механізмів регулювання та підтримки, значно ускладнюють процес впровадження циркулярних принципів. Не менш важливим є також недостатній рівень мотивації бізнесу до переходу на екологічні практики, що зумовлено відсутністю чітких економічних стимулів і підтримки з боку держави. Імплементация принципів циркулярної економіки в Україні потребує комплексної та системної перебудови, що передбачає створення відповідної законодавчої бази, що сприятиме розвитку циркулярних практик, інтеграцію інноваційних технологій для оптимізації ресурсів і зменшення відходів, а також цифровізацію виробничих і торговельних процесів для покращення управління ресурсами. Важливим є забезпечення фінансової підтримки екологічних ініціатив, що дозволить реалізувати проєкти, орієнтовані на зменшення екологічного впливу та впровадження екологічних інновацій [1].

Крім того, адаптація української економіки до світових тенденцій у концепції біоекономіч-

ного розвитку повинна поєднувати соціальні, економічні та екологічні аспекти розвитку для забезпечення якості життя населення країни, мінімізації впливу на довкілля, розвитку циркулярної економіки та підвищення рівня конкурентоспроможності економіки [12–13].

Проте в умовах війни економіка та фінансова система держави стають надзвичайно вразливими до різноманітних внутрішніх і зовнішніх викликів, які можуть істотно вплинути на їхню стабільність і ефективність. Індекс фінансового стресу є важливим показником, що ілюструє масштаб впливу конфлікту на фінансову систему країни. За останні три роки фінансова стійкість України зазнала значного зниження, що підтверджується високими показниками фінансового стресу після активізації бойових дій (рис. 1).

Після початку повномасштабного вторгнення росії на територію України у 2022 році індекс фінансового стресу досягнув значення 0,8. Протягом наступних років спостерігалось поступове зменшення цього показника до 0,17 на початку 2023 року та до 0,18 у 2024 році. Проте, попри значне зниження, індекс залишається на значно вищому рівні порівняно з довоєнним показником, який становив 0,0098 на початку 2022 року, що свідчить про те, що навіть за умов певного покращення ситуації, фінансова система України продовжує зазнавати серйозних труднощів через тривалий конфлікт. Високий рівень фінансового стресу вказує на постійну нестабільність та необхідність впровадження ефективних заходів для відновлення і зміцнення економічної та фінансової систем країни в умовах тривалого конфлікту.

Крім того, в країні зростають екологічні загрози, що зумовлені російськими провокаціями та спрямовані на спричинення екологічних катастроф на півдні, наприклад, прорив Каховської дамби. Попри те, що у довоєнний період, українська екосистема вже стикалася зі значними проблемами, але наслідки війни стали безпрецедентною кризою, яка становить загрозу життєвим функціям екосистем та стабільності середовища. Система екологічного управління та інституційна спроможність відповідних органів влади наразі є недостатніми для ефективного реагування на масштаби екологічної катастрофи. Незавершені ключові інституційні та галузеві екологічні реформи створюють додаткові перешкоди для зеленого відновлення, роблячи його практично недосяжним.

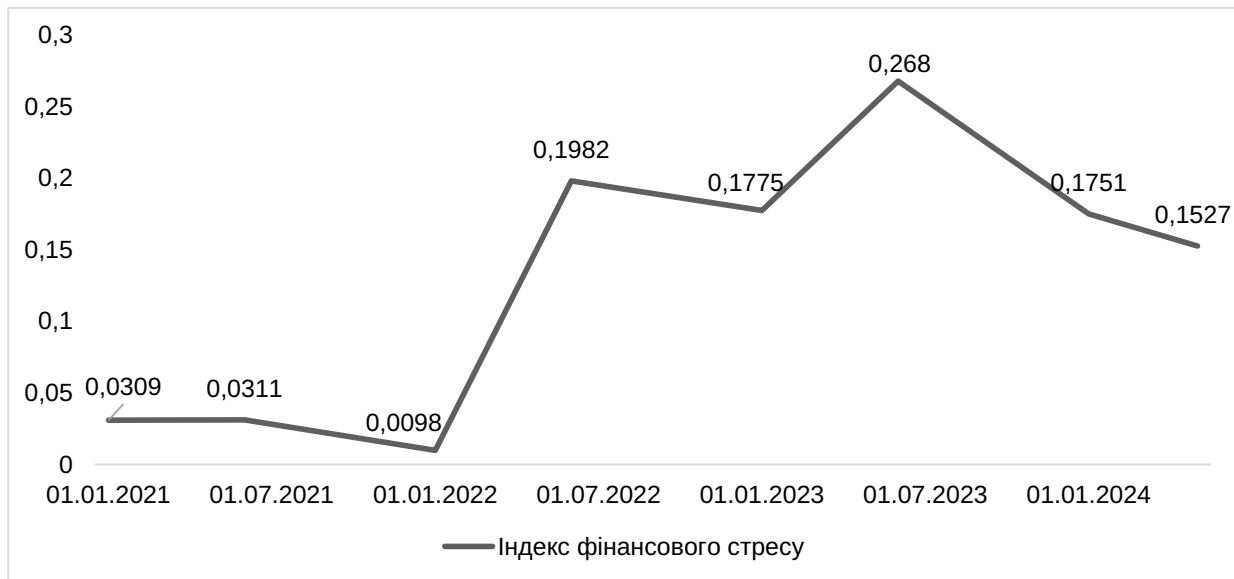

Рис. 1. Індекс фінансового стресу в Україні за 2021–2024 рр.

Джерело: складено на основі [5]

У такому контексті основним чинником подальшої стабілізації політичної та економічної ситуації в Україні є необхідність ґрунтовного реформування економічної політики. Таким чином, реформи, що спрямовані на відновлення енергетичного сектору, поліпшення екологічного стану та підтримку бізнесу, мають на меті не лише відновити економічну активність та забезпечити фінансову стабільність, але й враховувати локальні виклики, що виникають у період війни.

Слід також зазначити, що наразі в Україні відсутня комплексна національна реформа економічної політики, орієнтована на створення замкнутих економічних циклів, однак окремі елементи циркулярної економіки інтегровані через низку законодавчих актів. Зокрема, Закон України «Про енергетичну ефективність» [6] та Національна стратегія управління відходами [7] формують основу для створення замкнутих циклів у сфері екології. Закони України «Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України» [8] та «Про затвердження плану заходів з реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2024–2027» [9] дозволяють громадам впроваджувати власні ініціативи щодо сталого розвитку, управління ресурсами та екологічної стійкості.

Також важливим є Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» [10], який активізує процеси цифровізації територіальних громад. Ефективна

реалізація концепції циркулярної економіки сприятиме підвищенню економічної стійкості, стабільності економічних процесів і сталому розвитку регіонів. В українському контексті заходи, спрямовані на створення замкнутих економічних циклів, сприяли активізації підприємницької діяльності та збільшенню кількості комерційних підприємств. Крім того, реформи децентралізації дозволили зменшити бюджетні витрати територіальних громад шляхом скорочення кількості державних службовців, що підвищило ефективність використання бюджетних коштів.

Для досягнення цілей сталого розвитку шляхом переходу до циркулярної економіки необхідно здійснити суттєві та глибокі перетворення, які забезпечать ефективне функціонування цієї нової економічної моделі. Цей процес включає розробку і реалізацію цілісної нормативно-правової системи, яка має забезпечити чітке і всебічне регулювання аспектів циркулярної економіки. Також важливо створити законодавчі ініціативи, що охоплюють всі етапи життєвого циклу продукції – від її проектування до остаточної утилізації з наголосом на повторне використання, перероблення і мінімізацію відходів.

Крім того, критично важливо розробити та втілити державну програму підтримки підприємств, що переходять на циркулярні практики. Така програма повинна включати не лише фінансові та податкові стимули, але й забезпечувати технічну підтримку, консультативні послуги та навчальні ініціативи для

бізнесу. Вона має підтримувати підприємства у розробці та впровадженні інноваційних бізнес-моделей, спрямованих на оптимізацію використання ресурсів і зменшення екологічного впливу. Інтеграція цих заходів дозволить створити сприятливе середовище для впровадження циркулярної економіки, що, зі свого боку, сприятиме досягненню стійкого економічного розвитку та екологічної стабільності.

Сталий розвиток визначається як процес, у якому економічне зростання, матеріальне виробництво, споживання та інші суспільні діяльності здійснюються в рамках, які дозволяють екосистемам відновлюватися, поглинати забруднення та підтримувати життєдіяльність теперішніх і майбутніх поколінь. Ключовими складовими сталого розвитку є: відмова від використання невідновлюваних ресурсів; експлуатація відновлюваних ресурсів у межах їх природної здатності до відновлення; утримання чисельності населення у межах екологічної місткості планети. Слід також відзначити, що відповідно до концепції циркулярної економіки, для досягнення сталого розвитку необхідно сформувати ефективну партнерську взаємодію між державними органами та бізнес-сектором. Тож, доцільно реалізувати ідею циркулярних тендерів, що забезпечують державну підтримку та інтегрують екологічні критерії у процеси закупівель, акцентуючи на постачальниках і замовниках, які сприяють створенню замкнених енергетичних і матеріальних циклів. Таким чином, державні закупівлі відіграють критичну роль у підтримці екологічних ініціатив, що сприяють розв'язанню екологічних проблем, демонструють прагнення мінімізувати шкоду довкіллю і переходити до безвідходних підходів з моменту початкового придбання продуктів. Тому роль держави повинна бути переорієнтована, а її функція має переорієнтуватися з контролюючої на партнерську, що дозволить бізнесу бути активно залученим до реалізації екологічних стратегій [11]. У такому контексті необхідно приділити окрему увагу інтеграції інноваційних ESG-рішень, покращенню систем управління взаємовідносинами з контрагентами, максимізації сильних сторін під-

приємств для задоволення потреб клієнтів та отримання прибутку. Цей підхід передусім включає виявлення і коригування відносин з клієнтами, що забезпечує підвищення конкурентоспроможності та оптимізацію внутрішніх процесів підприємства.

Висновки. Циркулярна економіка, як концепція, спрямована на мінімізацію відходів та максимальне використання ресурсів, є критично важливим елементом у досягненні цілей сталого розвитку. Така модель економіки зосереджена на принципах повторного використання, перероблення та відновлення, що дозволяє зменшити екологічний вплив людської діяльності та зберегти природні ресурси для майбутніх поколінь. Запровадження циркулярної економіки не тільки допомагає у зменшенні негативного впливу на навколишнє середовище, але й стимулює економічне зростання шляхом створення нових робочих місць і розвитку інноваційних технологій. В Україні реалізація цієї моделі зіштовхується зі серйозними викликами, такими як тривала збройна агресія та недоліки в інституційній інфраструктурі. Відсутність ефективних механізмів регулювання та підтримки бізнесу у переході до циркулярних практик також ускладнює процес впровадження.

З метою успішної реалізації принципів циркулярної економіки Україні необхідно вжити ряд заходів, зокрема розробити нову законодавчу базу, що охоплює всі етапи життєвого циклу продукції. Важливим є також створення державних програм підтримки для бізнесу, що переходять на циркулярні практики, які повинні включати фінансові та податкові стимули, технічну підтримку та навчальні ініціативи. Попри труднощі, що супроводжують реалізацію циркулярної економіки в умовах війни та економічної нестабільності, її імплементація є необхідною для досягнення сталого розвитку. Вона не тільки допоможе зменшити екологічний вплив і покращити управління ресурсами, але й сприятиме довгостроковій економічній стабільності та розвитку країни. Тому циркулярна економіка повинна стати основою для розробки нових стратегій та політик, спрямованих на забезпечення стійкого економічного та екологічного розвитку в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Яценко О. М., Швиданенко О. А., Швиданенко Г. О. Циркулярна економіка як основа забезпечення сталого розвитку країни в контексті євроінтеграції. *Економіка і регіон*. 2022. № 4(87). С. 150–167. URL: [https://doi.org/10.26906/EiR.2022.4\(87\).2794](https://doi.org/10.26906/EiR.2022.4(87).2794)

2. Горбаль Н. І., Ломага Ю. Р. Циркулярна економіка – основа сталого розвитку підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*. 2022. № 1(9). С. 9–22. URL: <http://doi.org/10.23939/semi2022.01.009>
3. Tukker A. Product services for a resource efficient and circular economy – a review. *Journal of Cleaner Production*. 2015. № 15. pp. 76–91. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.11.049>
4. Савченко В. М., Кононенко Л. В., Карнаушенко А. С. Циркулярна економіка в умовах формування Суспільства 5.0. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2023. № 16. С. 166–174. URL: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.22>
5. Про Індекс фінансового стресу. Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України. 2024. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/fsi>
6. Про енергетичну ефективність: Закон України від 21.10.2021 № 1818-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20#Text>
7. Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія від 08.11.2017 № 820-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80#Text>
8. Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України: Закон України від 28.07.2023 № 3285-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3285-20#Text>
9. Про затвердження плану заходів з реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2024-2027 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України; План, Заходи від 26.03.2024 № 270-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-2024-%D1%80#Text>
10. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15.07.2021 № 1667-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>
11. Замлинський В. А., Осик С. В., Замлинський Я. В. Циркулярна економіка в контексті перспектив конкурентоспроможності України. *Економічний вісник Причорномор'я*. 2023. № 4. С. 28–43. URL: <https://www.ebbsl.com.ua/index.php/visnuk/article/view/51/44>
12. Білоусько Т., Білоусько Р. Розвиток біоекономіки як передумова підвищення конкурентоспроможності національної економіки на міжнародних ринках. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2024. № 328(2). С. 131–139. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-328-20>
13. Білоусько Т. Ю., Білоусько Р. С. Розвиток біоекономіки: пріоритети для України. Глобалізація та розвиток інноваційних систем: тенденції, виклики, перспективи: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., Держ. біотехнол. ун-т, 14-15 берез. 2024 р. Харків: ДБТУ, 2024. С. 76–77.

REFERENCES:

1. Yatsenko, O. M., Shvydanenko, O. A., Shvydanenko, H. O. (2022). Tsyrukuliarna ekonomika yak osnova zabezpechennia staloho rozvytku krainy v konteksti [Circular economy as a basis for ensuring sustainable development of the country in the context of European integration]. *Ekonomika i rehion – Economy and region*, vol. 4(87), pp. 150–167. DOI: [https://doi.org/10.26906/EiR.2022.4\(87\).2794](https://doi.org/10.26906/EiR.2022.4(87).2794) [in Ukrainian]
2. Horbal, N. I., Lomaha, Yu. R. (2022). Tsyrukuliarna ekonomika – osnova staloho rozvytku pidpriemstv [Circular economy – the basis of sustainable development of enterprises]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seriiia «Problemy ekonomiky ta upravlinnia» – Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series "Problems of Economics and Management"*, vol. 1(9), pp. 9–22. DOI: <http://doi.org/10.23939/semi2022.01.009> [in Ukrainian]
3. Tukker, A. (2015). Product services for a resource efficient and circular economy – a review. *Journal of Cleaner Production*, vol. 15, pp. 76–91. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.11.049> [in English]
4. Savchenko, V. M., Kononenko, L. V., Kar-naushenko, A. S. (2023). Tsyrukuliarna ekonomika v umovakh formuvannia Suspilstva 5.0 [Circular economy in the conditions of formation of Society 5.0]. *Tavriyskyi naukovyi visnyk. Seriiia: Ekonomika – Tavriyskyi naukovyi vestnik. Series: Economics*, vol. 16, 166–174. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.22> [in Ukrainian]
5. Ofitsiine Internet-predstavnytstvo Natsionalnoho banku Ukrainy (2024). Pro Indeks finansovoho stresu [About the Financial Stress Index]. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/fsi> [in Ukrainian]
6. Pro enerhetychnu efektyvnist: Zakon Ukrainy vid 21.10.2021 № 1818-IX [On energy efficiency: Law of Ukraine of 21.10.2021 No. 1818-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20#Text> [in Ukrainian]
7. Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii upravlinnia vidkhodamy v Ukraini do 2030 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy; Stratehiia vid 08.11.2017 № 820-r. [On approval of the National Waste Management

Strategy in Ukraine until 2030: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine; Strategy of 08.11.2017 No. 820-p.]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80#Text> [in Ukrainian]

8. Pro poriadok vyrishennia okremykh pytan administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.07.2023 № 3285-IX [On the procedure for resolving certain issues of the administrative and territorial structure of Ukraine: Law of Ukraine of 28.07.2023 No. 3285-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3285-20#Text> [in Ukrainian]

9. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini na 2024–2027 roky: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy; Plan, Zakhody vid 26.03.2024 № 270-r. [On Approval of the Action Plan for the Reform of Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine for 2024–2027: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine; Plan, Measures of 26.03.2024 No. 270-p.]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-2024-%D1%80#Text> [in Ukrainian]

10. Pro stymulivannia rozvytku tsyfrovoi ekonomiky v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 15.07.2021 № 1667-IX [On stimulating the development of the digital economy in Ukraine: Law of Ukraine of 15.07.2021 No. 1667-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text> [in Ukrainian]

11. Zamlynskyi, V. A., Osyk, S. V., Zamlynskyi, Ya. V. (2023). Tsyrkuliarna ekonomika v konteksti perspektyv konkurentospromozhnosti Ukrainy [Circular economy in the context of Ukraine's competitiveness prospects]. *Ekonomichnyi visnyk Prychornomoria – Economic Herald of the Black Sea Region*, 4, 28–43. URL: <https://www.ebbsl.com.ua/index.php/visnyk/article/view/51/44> [in Ukrainian]

12. Bilousko, T., Bilousko, R. (2024). Rozvytok bioekonomiky yak peredumova pidvyshchennia konkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky na mizhnarodnykh rynkakh [Development of the bioeconomy as a prerequisite for increasing the competitiveness of the national economy in international markets]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences*, 328(2), 131–139. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-328-20> [in Ukrainian]

13. Bilousko, T. Yu., Bilousko, R. S. (2024). Rozvytok bioekonomiky: priorityety dlia Ukrainy [Development of the bioeconomy: priorities for Ukraine]. Hlobalizatsiia ta rozvytok innovatsiinykh system: tendentsii, vyklyky, perspektyvy: materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. – Globalization and development of innovative systems: trends, challenges, prospects: materials of the II International scientific and practical conference, Derzh. biotekhnol. un-t, 14–15 berez. 2024 r. Kharkiv: DBTU, 76–77 [in Ukrainian]